

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Dangiškos vėlinių gėlės

Globalioje visuomenėje susimaišo ne tik tautybės ir kalbos; papročiai ir tradicijos – ko gero, taip pat. Linkstame manyti, kad lietuviškos bendruomenės užsienyje yra stiprios ir savarankiškos, tačiau, žvelgiant racionaliai, visgi įdomu būtų sužinoti, kaip tos šalies, kurioje buriasi lietuviška bendruomenė, aplinka, papročiai, gyvenimo būdas ir kultūra veikia lietuvišką mentalitetą, kaip jis, veikiamas šalies kultūros, kinta. Ir kas gi apskritai yra lietuviškas mentalitetas? Ar jis atviras, ar uždaras kitoms įtakoms?

Prisiminiau tai, artėjant Vėlinėms – tradicinei lietuvių šventei, kuri nuo seno buvo skirta mirusiųjų prisiminimui. Savo pagoniškomis šaknimis siekdama bene tas pačias ištakas, kurių veikiamas, susiformavo ir Halloweenas, kilęs iš keltų religijos apeigų, visgi lietuviškoji šventė yra kitokia. Ji skirta ne mirties fatališkumui, karnavališkumui, taigi pačiai mirčiai kaip objektui išryškinti, o prisiminti mirusiųjų, pagerbti jų atminimą. Būtent šis bruožas jungia ją su krikščioniškąja šių dienų paradigma – meldžiamės už visus mirusius, nes ne mes jų teisėjai, o Viešpats. Žvakių liepsnelės lapkričio naktį, virpėdamos tamsoje, liudija, kokia trapi mūsų žmogiškoji egzistencija – ir, nepaisant to, ji kyla į nakties šaltį kaip kibirkštis, trokšdama tapti žvaigžde.

Prieš keletą metų kažkoks pilietis internetinėje spaudoje piktinosi, kad pas mus yra kinų, ir negana to, jie dar eina į kapines ir per Vėlines uždega žvakutes. Nesu-pratau to pasipiktinimo tada, nesuprantu ir dabar. Gal tie kinai krikščionys – kodėl gi jie turėtų neminėti Vėlinių, kai neretam vakariečiui visai neprošal atšvęsti kinų Naujuosius metus?.. O jeigu ir ne krikščionys – gal jie taip bando suprasti šalies, kurioje gyvena, istoriją ir paveldą?.. Be to, ar ši tradicija – degti žvakutes – nebus pasiskolinta iš Rytų?.. Ar čia kas blogo? O kodėl tam piliečiui neužkliūva, kad pas mus gyvena žmonių, kurie net po trisdešimties ar penkiasdešimties metų gyvenimo Lietuvoje taip ir neišmoko lietuviškai ir aiškino lietuviams, kad mūsų „paukščių kalba“ nieko verta, neperspektyvi, kad mums reikia mokytis „didžiosios kalbos“, o jų vadai ir ideologai, kapinynais pavertę pusę Europos, mūsų miestų aikštėse laidodavo savo generolus?.. (Vilniuje, Kudirkos aikštėje, seniau stovėjo ne tik generolo Černiachovskio paminklas – ten buvo ir jo kapas).

Taigi kinai, vorele su žvakutėmis einantys per Rokantiškių kapines, kur, nelygu kieno skonis ir tradicija, žydi ir santūrios chrizantemos, ir akis tvilkančios ryškios plastikinės gėlės, man atrodo kaip savotiškas naujųjų Vėlinių simbolis. Ir senajai kinų, ir mūsų, baltiškajai kultūrai artimas ugnies simbolis, jungiantis gyvybės ir mirties vardus. Žmogaus siela kaip liepsnelė gniuždančioje tamsoje – kuo liepsnelių daugiau, tuo šviesiau. Mažiau tamsos, mažiau nevilties, mažiau vienatvės.

Jau kurį laiką Vėlinės Lietuvoje pasitaiko šiltos, bevėjės ir saulėtos. Lyg mirusiųjų šypsny iš anapus – ne iš tamsos ir dantų griežimo, o iš šviesos ir ramybės karalystės, kur mūsų maldos tiesia jiems po kojomis šiltus debesų pūkus. (Aš įsivaizduoju vėles, vaikščiojančias po debesis lyg po dykumą – tą, kuri atsiveria, kai lėktuvas pakyla į vadinamąjį „saugų aukštį“, virš debesų sluoksnio). Mūsų mirusieji visai netoli, mus skiria tik plonutis fizikos dėsnų šydas, ir vienas iš jų visiškai reliatyvus – tai laikas.

Dantė Alighieri dangų įsivaizdavo kaip žiedynų, vainikų struktūrą; žiedlapių gaubiamus pasaulius ir pačias mirusiųjų dvasias – kaip žiedlapius, gaubiančius Gyvybės Šerdį. Todėl ir ant mūsų mirusiųjų kapų žydi gėlės – kuklus amžinybės atspindys.

Renata Šerelytė

Aldonos Ruseckaitės nuotr.

*O toj tyloj ir man yra kažkas,
kažkas iš to, ką žemėn kas.
Į savo dangų jau žiūriu žemyn,
ką bitės parneša su medumi, –
kas ne mirtis, ne saulė, ne aušra,
kažkas toksai, kurio nėra,
kam žodžių nėra,
kas vien tiktai klausia –
negirdima, mano slapta dvasia,
kur gailis tų, kurie manęs gailės
kas pelenuos, kas visada tylės.*

Marcelijus Martinaitis

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2014 metams suteikė 24 000 Lt paramą šeštadieniui „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuvių puoselėjimas pasaulyje“

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Dangiškos Vėlinių gėlės • 2-as psl. Aldona Ruseckaitė. Vytautas Mačernis: „Iš gyvybės skubėjo į mirtį...“ (2) • 3 psl. Vytautas Mačernis. Rudens sonetai • 4-as psl. Audronė V. Škiudaitė. Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerija Vilniuje • 5-as psl. Algis Vaškevičius. Šimtmetis „La Scala“ muziejus saugo šios meno šventovės istoriją • 6-as psl. In memoriam: Romualdas Granauskas • 7-as psl. Astrida Petraitytė. Didieji išbandymai (3) • 8-as psl. Kultūros kronika

Kitame numeryje: Ukrainos nacionalinio dramos teatro viešnage Vilniuje • Naujos knygos: detektyvinė literatūra

VYTAUTAS MAČERNIS: „Iš gyvybės skubėjo į mirtį...“ (2)

Aldona Ruseckaitė

Pabaiga. Pradžia 2014 m. spalio 25 d. „Kultūroje“

KŪRYBOS LIKIMAS

„Jeigu žūtų mano rankraščiai, aš viską galėčiau atkurti iš atminties“, – sakė Vytautas paskutinę gyvenimo vasarą aktoriui Donatui Banioniui, besislapstančiam su kitais aktorais nuo karo Šarnelės kaime. Viskas įvyko kitaip. Po Mačernio žūties Banionis paėmė tris poeto eilėraščių sąsiuvinius, tačiau juos netrukus perdavė B. Vildžiūnaitei kaip sužadėtinei. Kai 1965 m. jau buvo galima parengti pirmąją Mačernio kūrybos publikaciją, paaiškėjo, jog pas Bronę belikę du sąsiuviniai, trečiasis – storiausias 168 puslapių – pradingęs. Tuomet atsiskaukė Vytauto bičiuliai, bendrakursiai, kurie turėjo daugybę jo kūrybos nuorašų. Poetas nebuvo slapukas, kiekvieną jo naują eilėraščių tuoj pat kažkas nusirašydavo. O uždarius universitetą, gyvendamas Šarnelėje, Mačernis pats laiškuose siųsdavo draugams naujai sukurtus eilėraščius. Taip atsirado daug nuorašų, kai kurios studijų draugės turėjo prisirašiusios pilnus sąsiuvinius, iš kurių pavyko 1970 m. sudaryti Mačernio kūrybos pirmąją rinktinę „Žmogaus apnuoginta širdis.“

Maironio lietuvių literatūros muziejuje yra saugomas pluoštas poeto rankraščių – kūrybos, vertimų, įvairių užrašų, juos perdavė B. Vildžiūnaitei.

Keistas Mačernio fenomenas – jis pagyvena kartu su visomis jaunimo kartomis, tampa jų dievuku. Vėliau, jau subrendę skaitytojai, jį atmena tarsi savo jaunystės kartos poetą. Kodėl taip yra? Galbūt dėl to vieno Mačernio poezijoje keliamo klausimo – „kokia būtis prasmė?“ Klausimo, kuris visuomet aktualus...

MEILĖ

Legenda, kuri tebesitęsia. Buvusi sužadėtinė Bronė Vildžiūnaitei, sulaukusi garbaus amžiaus, šviesaus proto, gyvena Vilniuje kartu su savo seserimi Gražina. Bronė buvo istorijos mokytoja. Šeimos nesukūrė. Išsaugojo leidimą tuoktis. Surinko visus straipsnius apie Mačernį. Viską tvarkingai susidėjo į stalčius kaip didžiausią turtą.

Kai dar gyveno Kaune, užsuko į Maironio lietuvių literatūros muziejų. Žinojo, kad sklando visokiausios kalbos apie ją, apie santykius su Vytautu, tepasakė – „niekuo netikėkite, viskas buvo, kaip turėjo būti, iš mano pusės taip pat buvo labai stipru“. Tačiau Bronė niekada nedalyvavo jokiuose Mačernio paminėjimuose, neužrašė atsiminimų, niekur nesiskelbė. Yra ypatingai uždara.

Meilė išties buvo smelkianti ir turbūt amžina. Susipažino 1939 m. pradėję studijuoti universitete Kaune, vėliau, šiai mokslo įstaigai išsikėlus į Vilnių, abu išvažiavo į sostinę tęsti studijų. Buvo suėję labai artimai, į vieną gyvenimą, susižadėję. Išlikę Vytauto laišakai sužadėtinei. Dabar, kai laišakai išspausdinti knygoje – V.Mačernis „Po ūkanotu nežinios dangum“ – skaitytojams jie galėtų būti meilės epistolikos klasika. „Aš visas kažkaip netikęs žemės gyvenimui, be Tavęs aš pakilčiau oran, pradingčiau“. (Iš laiško B.Vildžiūnaitei). Gilu, tikra ir be galo skausminga. Lemtis.

1943 m. vasarą Vytautas buvo grįžęs Šarnelėn, Bronė gyveno Vilniuje kartu su savo motina. Laiškais, telegramomis jaunieji planavo susituokti, bet pasirodė, jog tai nėra paprasta. Santuokai reikėjo leidimo. Per pažįstamus gavo Vilniaus miesto burmistro leidimą: „Metrikacijos apylinkei – Prašau sutuokti p.Mačernį Vytautą su p-le Vildžiūnaite Bronė ketvirtadienį (VIII.12) 10 val.“ Kažin kaip jie ruošėsi vestuvėms? Kaip ketino apsirengti, kokių gėlių jaunoji norėjo? Vytautas - estetas, tėviškėje rūpinosi pasisiūdinti kostiumą. Tikriausiai nuvažiavo su nauju. Tačiau Bronės motina, „sužinojusi apie vedybas, per naktį raudėjo, ją ištiko nervinis priepuolis – kaip čia studentai išgyvens. Aš Vytautui sakau – suspėsim. Vedybas atidėjau. Nutariau išvažiuoti į Anykščius. Nebesuspėsim, – pasakė jis. Mes niekad nebenueisim. Aš visu savimi pajutau, kad to niekad nebus. Nuojautą jis turėjo begalinę.“ (Iš B. Vildžiūnaitei prisiminimų). 1943 metų rugpjūčio 13 dieną, po neįvykusios santuokos, Vytau-

tas iš Vilniaus geležinkelio stoties išlydėjo Bronę su motina pas gimines į Anykščius, o pats grįžo į tėviškę. Tai buvo paskutinis jų pasimatymas. Dar buvo daug laiškų, švelniausių meilės žodžių, begalinio ilgesio, noro susitikti, pasimatyti – Vytautas kvietė atvažiuoti į Šarnelę Bronę, pats siūlėsi į Anykščius, bet nesutikto. „Be Tavęs aš ligonis... Aš visiškai nenoriu būti laimingas, aš noriu tik Tavęs... Be Tavęs aš nieko nenoriu...“ (Iš laiško B.Vildžiūnaitei). Bronės Vytautui neišliko parašyto nė vieno žodelio, ji viską susirinko, pasiėmė. Tikrausiai jau seniai sudegino, o gal ne?..

NAUJIENOS

Nors ir būdama labai uždara, Vildžiūnaitei Vytauto Mačernio knygų sudarytojams visada pagelbėdavo, atverdama savo archyvą, sutiko publikuoti jai rašytus meilės laiškus. Moteris mūsų muziejui yra perdavusi labai vertingos archyvinės medžiagos: Mačernio studijų knygelę, Literatūrinę dienoraštį, graikų, lotynų kalbų žodynelius ir kita. Apie šiuos eksponatus yra rašyta, jie įtraukti į Mačernio kūrybos rinktines. Buvo itin didelė staigmena, kai 2011 m. birželio mėnesį, minint Vytauto Mačernio 90-ties metų jubiliejų, Vildžiūnaitei perdavė siuntą V. Mačernio palikimo, kurį iki tol saugojo.

Ką radome paslaptingoje dėžėje?

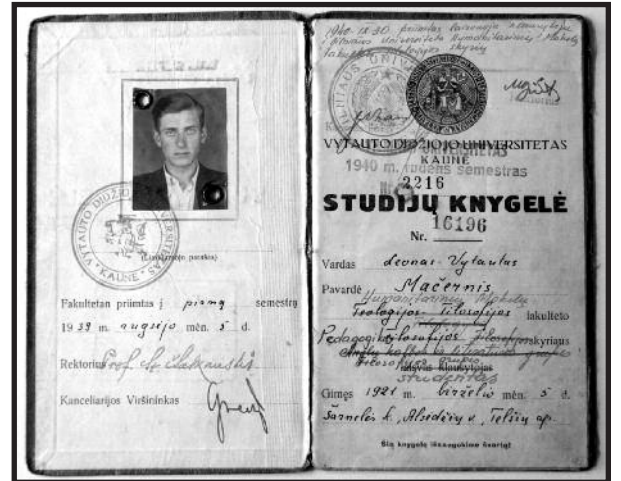
Ten buvo du Vytauto asmeniniai rankšluosčiai, vienas jų ypatingai gražus: lininis, austas, pasiuvinėtas, su nėriniais. Atkeliavo studentų draugijos „Šatrija“ Mačernio nešiota kepuraitė. O kad faktas būtų dar įtikinamesnis, gavome pora originalių fotografijų, kuriose šatrijiečiai Kaune 1939 m. – visi su kepuraitėmis... Tose nuotraukose daug jaunų gražių žmonių, tarp kurių be Mačernio, yra ir A.Nyka – Niliūnas (tuomet Alfonsas Čipkus), Mamertas Indriūnas, Pranė Aukštikalnytė ir pati B.Vildžiūnaitei. Dar gavome Vytauto šilkinį kaklaraištį – galbūt su juo jaunikis būtų ejęs metrikacijon...

Mačernio memorialinę biblioteką papildė keturios knygos, viena iš jų – I.A.Buninas „Mitės meilė“ (1938), o trys knygos yra tokios, kokių dar neturėjome rašytojų bibliotekose. Knygos liliptės - trys mažėliai žodynai, maždaug 5 cm aukščio ir 3,5 cm pločio. Tai anglų – rusų, rusų – anglų, prancūzų – anglų kalbų žodyneliai, kurie išties Mačerniui būdingi, nes aktyviai mokėsi kalbų, gerai mokėjo anglų, vokiečių, prancūzų, skaitė ir suprato italų, lotynų, graikų, rusų. Šią kalbą pradėjo mokytis skaitydamas F.Dostojevskio kūrybą su žodynu. Tad tokios kišeninės knygelės žmogui, niekada neleidžiančiam veltui laiko, buvo tikras patogumas.

Kaip muziejinių dokumentą galima pristatyti Mokinio dieną 1932/3 mokslo metams. Tuomet vienuolikmetis Vytukas mokėsi Sedos vidurinės mokyklos antroje klasėje. Kas savaitę į dieną pasirašinėjo tėvas Vladislovas Mačernis. Tvarkingu mokinuko rankraščiu surašytos pamokos ir jų turinys, dvejetukų visai nėra, daug penketų, ketvertų, vienas kitas trejetas – kartais iš matematikos, kartais iš gramatikos. Dienyno gale yra perskaitytų knygų sąrašas, jų tik septynios pozicijos, tačiau yra H.Ibseno „Šmėklos“, V.Krėvės „Senų žmonių Dainavos padavimai“, Maironio „Raštai“.

Gauta ir įdomių, vertingų Mačernio rankraščių.

Dar moksleivio, bebaigiančio Telšių gimnaziją, jau kuriančio eilėraščius, rašinys „Lietuvių naujosios lyrikos motyvai“ - vienuolika mokyklinio sąsiuvinio puslapių. Tai mąstančio, apsisikaičiusio jaunuolio mintys ir žinios. Rašinio įžangą Mačernis pradeda nuo aušrininkų, Maironio, teigdamas, kad tuomet svarbiausias lyrikos motyvas buvo tautos balsas. Tačiau po Pirmojo pasaulinio karo imama pastebėti, kad poezijos motyvų tarpan įvedamas naujas objektas – žmogus. „Kartojasi tas pats, mažų tautų kultūros istorijoj pasikartojąs reikalas: atgimus tautai, pirma išauga poezija, vėliau proza, po to seka mokslai ir kiti taikomieji kultūros paminklai. (...) Šiandieninė poezija nenutrūksta per daug nuo realaus gyvenimo ir nepaskęstama į grynai metafizines sritis. Abu pasauliai sintetiniai. (...) Justai, kad žmogus veržiasi santykiu su Absoliutu, su visuomene, su tėvyne ar tėviške. Žmogus darosi visapusis, pilnas: jis pajunta ir intymius ryšius su žeme, jis ir visuomenės reikalais serga, jis ir amžinybę jaučia, jis retkarčiais ir su dievybe kalbasi...“. Analizuojant naujosios lyrikos motyvus, re-

Vytauto Mačernio studijų knygelė

Mačernio portretas meksikiečių šeimoje. Sėdi Elena Daurmantaitė-Baltrušaitienė, Vytauto bendramokslė iš Telšių gimnazijos laikų. (Dailininkas, tapęs šį portretą, nėra išaiškintas, be abejo, tapyta iš fotografijos).

Vytauto Mačernio kapas Šarnelėje

miamasi A.Miškinio, J.Kossu-Aleksandriškio, Bern.Brazdžionio, S.Nėries, S.Santvaro eilėmis. Jaunasis tyrinėtojas teigia, kad „erotinis motyvas pas mus nelabai madoj“, daugiausia yra nusivylimo meile, pastebi, kad atsiranda socialistinės poezijos užuomazgų, „labiausiai šį motyvą mėgsta trečiafrontininkai, bet, deja, ten poezijos nei už centą, tik tuščias šūkalojimas“. Rašinių būtų galima datuoti 1938 m., nes Mačernis mini J.Kossu – Aleksandravičiaus knygą „Užgesę chimeros akys“, kuri išleista 1937 m.

Kitas didžiulis rankraštis studento V.Mačernio pradėtas rašyti 1943 m. vasario 8 d. Vilniuje, baigtas 1944 m. kovo 11 d. gimtojoje Šarnelėje. Už kokią bausmę šiandieninis studentas atliktų tokį darbą? Tai vokiečių filosofo Nikolajaus Hartmano „Etikos“ (Nicola Hartmann „Ethik“, 1926) konspektas – 69 didelio formato lapai, iš abiejų pusių prirašyti tvarkingu smulkiu rankraščiu. Matyti, kad Vytautas šį kūrinių vertė iš vokiečių kalbos. Kai Vilniaus universitetas 1943 m. buvo vokiečių uždarytas, jaunuolis grįžo į tėviškę, į Šarnelę. Jam tebuvo likę parašyti ir apsiginti diplominį darbą „Kristus ir Nyčė“. O jis dar verčia

Nukelta į 3 psl.

Atkelta iš 2 psl.

ir Hartmaną - šitiek darbo! Tekstas sudėtingas, filosofinis, intelektualus – ne kiekvienam jį išgvildinti...

Dar vienas studento Mačernio rankraštinis tekstas „Mūsų gyvybės upė“, spausdintas knygoje „Po ūkanotu nežinios dangum“, o kaip pranešimas skaitytas Vilniaus universiteto studentų literatų būrelyje. Čia norėčiau pacituoti tą dalį, kuri minėtoje knygoje nespausdinta, nes tėra pranešimo tezės. „Nesu specas ir nenagrinėsiu, kas yra vitalistas, kas ne. Kiekvienas didelis rašytojas – vitalinis reiškiny. Gyvybės paslaptis, jos pulsavimas tautose. Nėra negabių tautų, negenialių. Genijus yra sudarytas laiko, vietos, amžiaus, bendros nuotaikos. Dramatinis anglų genijus. Dabar nėra dramų. Tauta buvo prislopinta. Daina – vargo vaisius. Mūsų tautos pagrindas – ūkis. Tauta gabi, žydų gabumas. Tautos gyvybės Upė. Apvaizda, likimas. Jūs turėsite tautai vadovauti, būti jos mokytojai. Mokyti valdininkus. Jautri tautos širdis. Eiti per žemę ir stebėti. Kunigai, kunigaikščiai. Tautos sąmonė. Ekonominis pagrindas. Pasiturintys ūkininkai. Kunigai poezijoje ir politikoj. Eiti pirmiau, vesti. Idėjos pirmumas. Išsilavinimas“. Šiame tekste V. Mačernis poetams suteikia tautos filosofų ir tautos vedlių misiją. Jis šią mintį dažnai kartojė – tautos poetas turi būti ir filosofas.

Jautriausias dalykas, analizuojant poeto rinkinį, yra kūrybos rankraščiai. Vildžiūnaitė buvo jų išsaugojusi. Tai spausdintų eilėraščių rankraščiai: „O mylimoji, mano slaptas ilgesys“, taip pat „Vizijų“ pabaiga. Tačiau radosi ir nepublikuotų autografų. Štai didelio formato dvilapis, kurio trys pusės prirašytos teksto, labai artimo „Vizijų“ ciklui: „Ir kai senolių slenkstį peržengęs / Kampe prie židinio sugriauto atsisėdau ir mažiau / Užliejo sielvartas priegesusias akis ir metų migloje paskendę atminimai / Tamson paniro dar giliau.“

Ant kito nedidelio lapelio V. Mačernis užrašęs šešis posmelius, kurių taip pat nėra jo knygoje. Nei datos, nei kokio kito ženklo, galbūt, jį siuntė Bronei laiške, kaip ne kartą buvo daręs: „Po milijono metų, gal daugiau, / Tu, saule, vienąkart užgesi, / Užkris naktis ir neberas namų / Nei mėlynakis mano brolis, nei jaunoji mano sesė. // Atsiverčiau sunkias knygas / Ir ciniškai ramus skaitau: / Jau saulė gęsta. Ir kasdien / Aplinkui mus šalčiau, tamsiau. // Aš pažvelgiu į saulę eidamas keliu / Dar šviečia ji – tarsi šviesos dėmė skaisči / Užlieja sielvartas akis / Ir jau dabar reik nieko nematyti. //

O bėga žmonės, skubinas ir grumiasi / Ir kelia saulėn veidus ir rankas / O žemė vis tolyn nuo jos vis ritasi / Ir saulė daugina dėmes. //

Tai aš ir tu, nežinomas ir mano broli, / Ir tu veltui degi, ir aš veltui degu / Iš skausmo mesk bet kokią viltį / Ir eik lyg kalinys, lyg pasmerkto žingsniu. //

Tai kam gi begyvent. Ir ko čia laukti / Tarp tų mažų, juokingų ir smulkių darbų. / Bet... negyvent, numirt, išnykt / Mažutis būdamas, bijaus ir nedrįstu.“

B. Vildžiūnaitės perduotoje siuntoje dar buvo ir daugiau įvairios archyvinės medžiagos: nuotraukų, V. Mačernio originalių knygų, paminėjimų programėlių, didelis pluoštas įvairių metų spaudos, kurioje rašoma apie poetą.

Pabaigoje paminėtina Vytauto portretinė fotografija, dedikuota Bronei Vildžiūnaitėi 1941 m. rugsėjo 16 d. Ant jos poetas užrašęs vieną posmelį iš eilėraščio „Į viršūnes“:

„Ėjo žmonės visi į tą šalį: / Iš gyvybės skubėjo į mirtį, / Ėjo žmonės parodyt, ką gali / Ir darbais nuveiktais pasigirti...“

Ir vėl Mačernio nuojauta – eilėraščiuose pranašauti „skubėjimą į mirtį...“

Vytauto Mačernio legenda tikriausiai bus įdomi ir kitoms kartoms... □

VYTAUTAS MAČERNIS

Rudens sonetai iš ciklo „Metai“

Aldonos Ruseckaitės nuotr.

1

Prie lango parimus nubodo
Žiūrėt amžinai į paniurusį dangų,
Kai debesys plauko pajuodę virš sodo
Ir ūkanos tolimas dengia.

Lig kaulų drėgmė įsisunkus
Numirėlio pirštais širdies prisiliečia.
O mintys kaip nuodėmės sunkios
Vis renkasi knibždančiais spiečiais.

Tokiom valandom išsiilgsti kitos sau tėvynės,
Šalies, ten, kur Bachas linksmai geria vyną;
Regi Botičelio „Pavasarij“ soduose:

Ten saulė... Po medžiais mergaitės, žiedais apsikaišę
Ir žvilgsniais ilgais, lyg nuo meilės pakvaišę,
Kaip ilgesio fėjos mums rodosi.

2

Dieną pilką ir šaltą - nejuokią
Jau vėlyvo rudens baruose
Dega ugnys, sukurtos palaukėj,-
Skraido varnos tirštai pažeme.

Rodos, mintį neryškią dūmoja
Apsiblausę ir tylūs miškai,
Ir švyluoja rusvi uogienojai,-
Kelia galvas pliki stagarai.

Aš einu, bet nelinksmas, savin įsitraukęs,
Per rugienas, daržus ir palaukes,
Pilnas sopulio didžio, sunkios nežinios,

Negalėdamas savęs nuraminti,
Kartodams nublukusią mintį:
Ar svarbu, kokios mintys tave nukamuos.

[Šarnelė, 1943.IX.14]

3

Pirmą kartą sutikau ją vieną,
Grįžtančią per parką takeliu.
Sužibėjo lyg dvi ugnys pro blakstienas
Akys, klausiančios: kas tu?

Bet nei vieno žodžio nepratarę
Išgyvenom visą vasarą kartu.
Susitikę žvilgsniai vienas kitą barė
Už puikumą išdidžių širdžių.

Išsiskyrėm, nė mažiausiu ženklų neparodę
Savo ilgesio ir degančios kančios;
O reikėjo tart tik vieną žodį...

Bet nebesugrįžti šiandien atgalios:
Ji veltui kasnakt pabunda, mano vardą šaukdama.
Aš tuščiai jos grįžtant laukiu kas diena.

[Šarnelė, 1943.IX.20]

4

Ruduo. Jau ilgesio gėlė
Auksiniais lapų tonais žydi,
Kaip paskutinis vasaros sudie
Prieš atsiveikinimą didį.

O melsvuma dangaus švelni,
Liūdna kaip Dieviškasis Niekas,
Neradusioj kažko širdy
Kaip atminimas lieka.

Dabar kiekvienas daiktas
Nurodo Begalinį.
Kūrybos metas baigtas.

Lengviau pulsuoja jau visi šaltiniai.
Tik žydi ilgesio gėlė.
Ir vėjas dvelkia kvepiančiu sudie.

[Šarnelė, 1943.X.2]

5

Pasipuošę lapais ažuolų, draugai,
Švęskit rudeninę šventę.
Jei gyvenimas toks trumpas, tai linksmai
Reikia jis gyventi.

Jei šešėliai rudeniop ilgėja
Ir džiaugsmas praeina,
Apie saulę, vasarą ir vėją
Tebūnie gražiausios dainos.

Tik akimirkos suteikia
Laimės amžinybę...
Jos kaip gėlės vysta veikia.

Džiaugsmo dievišką saldybę
Paragauja vien tik tas,
Kas išmoksta momentą suprast.

[Šarnelė, 1943.X.12]

6

Rudens užkopęs kalną,
Tu susimąstęs ir tylus.
Varpų garsai mieguistai švelnūs
Klajoja po laukus.

Viršūnė ta, kurios pasiekei,
Matuojasi vienatvės valandom.
Tau svetimi veiksmai ir siekiai
Pagrimzdusiam Nirvanos Tuštumon.

Bet tu žinai: šventa judėjimo ugnis,
Sutirpdžius lytį seną,
Naujam Pavasary atgis.

Ir jau dabar gyvena
Kaip seną turinį sprogdinantis želmuo.
Ak, koks mieguistas, saulėtas ruduo...

[Šarnelė, 1943.X.14]

Mačernis, Vytautas. Poezija / redagavo Kazys Bradūnas. - Chicago (Ill.) : Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1961.

Teresės Žulkienės audinių paroda galerijoje „Židinys“

Akimirka iš renginio „Antanas Tamošaitis ir jo aplinka“

Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerija Vilniuje

Audronė V. Škiudaitė

Pavasari pradėjome pasakojimus apie išeivijos dailininkų kūrybos grįžimą į Lietuvą ir pristatėme tuo besirūpinantį Išeivijos dailės fondą bei Vytauto Kasiulio dailės muziejų. Šiandien, klaidžiodami po aukšnio rudens Vilnių, Dominikonų ir Universiteto gatvėlių sankirtoje, Senamiestyje, atsimušėme į „Židinio“ galeriją.

Tai unikali vieta – čia, Dominikonų g. 15/1, 2003 m. pradėjo veikti Anastazijos ir Antano Tamošaičių, daugelį pokario dešimtmečių Kanadoje kūrusių tautodailininkų, galerija „Židinys“. Lietuvos tekstilės patriarchas, tautinių drabužių tyrinėjimo pradininkas Antanas Tamošaitis (1906-2005) daugelį metų svajojo po gyvenimo klajonių sugrįžti į tėvynę ir įsteigti galeriją, kurioje būtų eksponuojami jo dar tarpukario Lietuvoje surinkti liaudies audinių ir drabužių rinkiniai, jo ir velionės žmonos Anastazijos Tamošaitienės (1910-1991) gobelenai, rištiniai kilimai, tapybos ir grafikos kūriniai.

Pirmą kartą po pasitraukimo į Vakarų, 1993 m., į Lietuvą atvykęs A. Tamošaitis dėl galerijos steigimo tarėsi su įvairiomis kultūros institucijomis, bet priimtinausia jam pasirodė Dailės akademija, kurioje jis 1940-1942 m. dėstė ir kurios garbės profesorius vardas jam buvo suteiktas 1995 m. Galerija veikia kaip akademijos padalinys, iš dalies išlaikomas iš Kanadoje palikto Tamošaičių kapitalo palūkanų. Tame pastate sovietmečiu buvo „Ramunės“ siuvykla ir suvenyrų parduotuvė. Patalpos buvo labai apleistos. A. Tamošaitis į būsimosios galerijos patalpų restauravimą investavo daug savo lėšų.

Galerijai nuo pat įkūrimo vadovauja Laima Lukoševičienė, kuri, beje, yra žemaitės iš Vainuto Anastazijos Mažeikaitės-Tamošaitienės dukterėčia, dalyvavusi galerijos steigimo bei meno kūrinį pervežimo į Lietuvą darbuose. „Židinio“ galeriją sudaro penkios puikios ekspozicijų salės. Pačioje didžiausioje Dailės akademija rengia konferencijas, galeriją nuolat lanko studentai ir visi, kurie domisi liaudies tekstile, studijuoja Tamošaičių sukaupto liaudies meno rinkinius. O studentams tekstilinkams, ką tik pradėjusiems studijuoti, rekomenduojama čionai apsilankyti, nes kitos tokios turtingos liaudies tekstilės sandėlios Lietuvoje gal ir nėra.

Pirmajame aukšte veikia nuolatinė ekspozicija, viršutinėse salėse rengiamos parodos, vyksta įvairūs kiti renginiai. 2008 metų vasarą čia buvo surengta tarptautinė lietuvių, latvių ir estų tekstilės paroda, kurioje eksponuoti rankšluosčiai iš senovinių Tamošaičių liaudies meno rinkinių, vėliau – Janinos Monkutės-Marks (kuri mokėsi pas Tamošaičius) gobelenai, o A. ir A. Tamošaičių kūryba pristatyta Kėdainiuose – J. Monkutės-Marks muziejuje-galerijoje. 2010 m. surengta paroda A. Tamošaitienės šimtosios gimimo metinėms paminėti. 2012 m. – paroda dailininkui tekstilinkui J. Balčikonui atminti. 2013 m. – paroda „Antanas Tamošaitis ir jo aplinka“, skirta galerijos dešimtmečiui paminėti. Joje buvo eksponuojami A. Tamošaičio ir jo artimiausios aplinkos dailininkų kūryba – J. Monkutės-Marks tekstilė, tapytojų Juozo Bagdono ir Viktoro

Vizgirdos paveiksiai, tekstilinkų Aldonos Tamošaitytės-Varnauskienės (Tamošaičio dukterėčios), Zenono Varnausko ir kitų Kauno tautosomosios dailės instituto studentų darbai ir tekstilės darbų projektai, kurie iliustruoja A. Tamošaičio pedagoginį darbą. 2014 m. veikė tautodailininkės iš Palangos Teresės Žulkienės audinių paroda.

Šiuo metu „Židinyje“ šurmuliuoja jaunimas ir veikia VI Respublikinio jaunųjų atlikėjų ir dailininkų festivalio-konkurso „Skambinu, išvaizduoju, piešiu“ piešinių paroda, skirta jaunimo choro „Ažuoliuko“ 55-mečiui (projekto vadovė Asta Grybienė). Tai Edukologijos universiteto, Vievio meno mokyklos, „Ažuoliuko“ choro ir „Židinio“ galerijos teorinis ir praktinis projektas. Jaunieji dailininkai ir muzikantai, kurie bando savo jėgas ir dailėje, sukūrė paveikslų klausydamiesi muzikos. Štai 14-metis Darius Grinevičius iš Vievio fantazuoja F.Schuberto pjesės „Bite“ tema, o Druskininkų M.K. Čiurlionio meno mokyklos 12-metis moksleivis Mantas Ramoška vysto R. Ronnap „Paskutinio traukinio“ temą. Laimonas Jucis (14 metų) iš Skuodo svajoja kartu su populiarios melodijos „Rudens lapai“ autoriumi J. Kosma...

Apie galerijos susikūrimą bei jos veiklą paprasėme papasakoti vedėją Laimutę Lukoševičienę, kuriai dalyvaujant vyksta visi su šia meno institucija susiję įvykiai.

„Pirmosios kelionės 1989 m. į Kanadą metu dėdė Antanas prasitarė, kad norėtų visą savo palikimą – kūrybą ir surinktus eksponatus, didžiulę meno biblioteką - padovanoti Lietuvai, įsteigti tokį kultūros židinį. Tuo metu jis savo eksponatų dar nesiryžo vežti į Lietuvą, nors nepriklausomybės vėjai jau pūtė. Reali galimybė atsirado Lietuvai atkūrus nepriklausomybę. Jis mums parašė, kad norėtų aplankyti Lietuvą (sovietiniais metais jie nebuvo atvažiavę į tėvynę). Atvyko 1993 m., kuomet jau buvo likęs vienišas. Jo žmona labai laukė žinios apie nepriklausomybę ir džiaugėsi paskutinėmis gyvenimo dienomis sužinojusi, kad islandai pirmieji pripažino Lietuvą“, – pasakoja p. Laima ir veda prie audimo staklių.

„Štai paskutinės staklės, kuriomis Anastazija audė, jas mes laikome kaip relikviją, kitomis audžiame. Antanas Tamošaitis sugrįžo su visomis savo staklėmis. Jomis ausdavo lietuviškas moterų Kanadoje. Tamošaitienė vesdavo audimo kursus, o Tamošaitis skaitydavo ir tam tikrą liaudies meno kursą. Tamošaitis buvo daugiau teoretikas, Tamošaitienė mokydavo paties audimo meno. Ten suvažiudavo mokyti lietuviai iš įvairiausių kampelių“, – sako vedėja ir prisipažįsta, kad senuosius tautinius kostiumus, kurie gaminti XIX a., galerija gavo gana apgailėtinos būklės. Dailės muziejaus restauracinėse dirbtuvėse jie buvo restauruoti. Kai kurie dar yra eksponuojami, bet palaiptai jie keičiami dublikatais. Štai šiemet Lietuvos kultūros ministerija finansuoja dar vieno – suvalkietiško moters tautinio kostiumo gamybą.

Galerija bendradarbiauja su išeivijoje (Kanadoje) veikiančiu pačių Tamošaičių iniciatyva 1977 m. įsteigtu Lietuvių tautodailės institutu (LTI). A. Tamošaičio gimimo 100-mečiui institutas „Židiniui“

Anastazijos Tamošaitienės kilimas „Aušra“, 1983

skyrė finansavimą projektui, pagal kurį dvi merginos, nemokančios austi, išmoko ir išaudė aukštaitės ir žemaitės tautinius drabužius sau ir po vieną kostiumą galerijai. Kostiumai buvo austi pagal Tamošaičių išsaugotus XIX a. pavyzdžius.

L. Lukoševičienė rodo dar vieną eksponatą, kuris turi nepaprastą istoriją – tai nuotrauka su A. Tamošaitienės išaustu tautiniu kostiumu, kurį Kanados Lietuvių Bendruomenė padovanojo D. Britanijos princesei Dianai Spencer vestuvių proga. Sages nukalė Antanas Tamošaitis, o juostą išaudė Anastazijos sesuo Aldona Veselkienė.

Itin vertinga galerijos rinkinių dalis – XVIII a. pab.-XIX a. siekiantys lietuvių liaudies audiniai (lovatiesės, rankšluosčiai, staltiesės) ir drabužiai (prijustės, sijonai, marškiniai, liemenės, skaros), netgi ištisi aprangos komplektai, kuriuos A. Tamošaitis surinko kaimuose prieš karą ir neišskleidė po pasaulio muziejus, nors tokių pasiūlymų turėjo. Tamošaičių rinkinyje yra labai retų eksponatų, net tokių, kurių neturi kiti muziejai, pvz., XIX a. Klaipėdos krašto prijuostės dalis, marškinių detalės, žemaičių apatiniai sijonai ir kt.

Nuolatinėje ekspozicijoje kabo ir paties galerijos įkūrėjo A. Tamošaičio tapybos ir grafikos kūriniai, kurių tematika ir meninė forma labai lietuviška, išaugusi iš tautinių šaknų. Kartu rodomi ekspresyvūs, ryškiaspalviai A. Tamošaitienės gobelenai, rištiniai kilimai, tapybos darbai.

Šimtmetis „La Scala“ muziejus rūpestingai saugo šios meno šventovės istoriją

La Scala

Algio Vaškevičiaus nuotraukos

Algis Vaškevičius

Lankydamiesi antrajame pagal dydį Italijos mieste Milane daugelis turistų į savo maršrutus įtraukia ir garsiąją „La Scala“ - vieną garsiausių, prestižiškiausių pasaulio operos teatrų. Galima nusipirkti nepigiai kainuojantį bilietą ir čia pasižiūrėti baletą ar operos spektaklį, bet galima ir užsukti porai valandų į šiuose rūmuose veikiančią muziejų, kuris rūpestingai saugo nuo 1778-ųjų veikiančios legendinės „La Scalos“ istoriją. Iki šiol „La Scala“ išlieka viena svarbiausių Europos meno mylėtojų mekų, kuri ir saugo šimtmetes tradicijas bei pateikia daugybę metų puoselėtą elitinį meną, ir kartu neatsilieka nuo laiko bei ambicingai pristato muzikos ir teatro naujoves.

Šio muziejaus istorija prasidėjo 1911 metais, kai keletas garbių Milano aristokratų, išgirdusių apie tai, kad aukcione Paryžiuje vienas antikvaras, kuriam priklausė šio teatro kolekcija, ruošiasi ją parduoti, nutarė imtis veiksmų. Buvo nutarta kolekciją įsigyti ir ji turėjo tapti būsimąjo muziejaus pradžia. Pinigų trūko, tad padedant vietos valdžiai, taip pat penkioms dešimtims pasiturinčių Milano verslininkų buvo imtasi žygių ją nupirkti. Teko varžytis su garsiuoju Amerikos milijardieriumi mecenatu J.P.Morganu, iš kurio kolekciją šiaip ne taip pavyko išpešti.

Muziejus buvo atidarytas 1913-ųjų kovo 8 dieną patalpose, kur anksčiau veikė kazino. Per tą šimtmetį kolekcija buvo nuolat papildoma ir dabar ji - viena turtingiausių ir daugiausia eksponatų turinti muzikos istorijos kolekcija pasaulyje. Visą šį lobyną, taip pat patį „La Scala“ teatrą galima apžiūrėti už 6 eurus (maždaug 8 dolerius).

„La Scala“ muzikinis sezonas prasideda kasmet gruodžio 7-ąją šventojo Ambrozijaus, Milano globėjo, dieną. „La Scaloje“ taip pat veikia Spektaklių meno akademija, kurios tikslas yra auginti jaunąją dainininkų, šokėjų ir techninių scenos darbuotojų kartą. Šiame gruodžio 7-ąją sezonas bus atidaromas Ludvigo van Beethoveno opera „Fidelio“, į kurią jau galima įsigyti bilietus. Pigiausias jų kainuoja apie 130 dolerių, už brangiausią tektų pakloti apie 2600 dolerių.

Kalbant apie bilietų kainas, galima pastebėti, kad jos skiriasi - priklauso nuo spektaklių. „Aida“, „Tosca“, „Turandot“ eilinėmis dienomis galima pamatyti už 38-325 dolerius, „Otello“ ar „La boheme“ operų bilietas kainuos pora dešimčių dolerių mažiau, o „Sevilijos kirpėjas“ pigiausias - nuo 23 iki 198 dolerių už bilietą. Baletų spektakliai pigesni už operas - „Giselle“ bilietas kainuoja 23-165 dolerius. Turint galvoje, kad iš Lietuvos į Milano prie-

Teatro muziejuje - „Nabuko“ kostiumai

miestį Bergamą skrenda pigių skrydžių bendrovės „Ryanair“ lėktuvais, šeima už maždaug 450 dolerių gali nukristi iš Lietuvos, pažiūrėti spektaklį, pernaktoti nebrangiam viešbutyje ir grįžti atgal.

„La Scaloje“ yra koncertavę ir Lietuvos operos žvaigždės Vaclovas Daunoras, nuo 1993 metų gyvenantis Jungtinėse Amerikos Valstijose, iš Marijampolės kilusi primadona Violeta Urmanavičiūtė-Urmana, taip pat Kipras Petrauskas, mažai žinomas tenoras, Vilkaviškio rajone gimęs Juozas Babravičius, daug koncertų prieš Antrąjį pasaulinį karą surengęs JAV ir Kanados miestuose, Virgilijus Noreika, Irena Milkevičiūtė.

2010 metais šiame teatre vyko lietuvių teatro režisieriaus Eimunto Nekrošiaus režisuotos operos „Faustas“ premjera, vėliau ši opera prancūzų kalba čia rodyta dar keliolika kartų. Operą dirigavo „Royal Scottish“ nacionalinio orkestro dirigentas Stephane Deneve, ją režisierius pastatė su savo nuolatine komanda - sūnumi scenografu Mariumi Nekrošiumi ir žmona, kostiumų dailininke Nadežda Gultiajeva.

„La Scalos“ muziejus išsamiai pasakoja visą ilgą, labai turiningą ir įdomią šio teatro istoriją. Čia sukaupta daugybė vertingų muzikos instrumentų, plokštelių įrašų, partitūrų, nuotraukų, skulptūrų, liudijančių apie šimtmečiais lankomą teatrą ir garsiasis jo žvaigždes. Čia veikia ir turtinga biblioteka, kuriai apie 40 000 knygų 1952 metais dovanavo vienas muzikos kritikas ir žurnalistas.

„La Scala“ teatras buvo įkurtas globojant Austrijos imperatorei Marijai Terezei ir pakeitė anksčiau veikusią Karališkąją kunigaikščio teatrą - Milano operos buveinę, kurią 1776 m. vasario 26 d. sunaikino didelis gaisras. Naujojo teatro statybų išlaidas padengė Kunigaikščio teatro ložių savi-

ninkai - mainais jie gavo žemės, kurioje stovėjo „Santa Maria alla Scala“ bažnyčia (iš čia kilo naujojo teatro pavadinimas) ir atnaujintas ložių nuosavybės teisės. Pastato išorė gana kukli, ir nežinodamas net neįtartum, kad čia išsikūrusi legendinė „La Scala“.

Atidarant teatrą, kurį suprojektavo neoklasicizmo architektas Giuseppe Piermarini, 1778 m. rugpjūčio 3 dieną žiūrovams buvo parodyta Antonio Salieri opera „Atrastoji Europa“. Ankstyvasis teatro veiklos laikotarpis buvo itin glaudžiai susijęs su nepolietiška komiška opera - „opera buffa“.

Istorija liudija, kad tarp 1793 ir 1798 metų „La Scala“ žengė žingsnį link neoklasicizmo prancūziškųjų tradicijų ir perėjo prie romantiškųjų Gioachino Rossini (1792-1868) operų. Rossini įžengus į meno pasaulį, „La Scala“ teatrui ateityje buvo lemta tapti rimtosios italų operos lopšiu. Iki pat 1825 m. teatre buvo rodomos tokios Rossini operos, kaip „Turkas Italijoje“, „Pelenė“, „Sevilijos kirpėjas“, „Otelas“ ir kitos.

XIX amžiaus pradžioje iš esmės keitėsi vaizdinė operos pastatymų kokybė, scenovaizdyje ėmė vyrauti romantizmo bruožai. Buvo tobulinamas

ir pats teatro pastatas: praplėsta scenos erdvė, pakeistas apšvietimas - vietoj žvakių atsirado didžiulis centrinis sietynas, kuris buvo naudojamas iki pat 1860 m., kai buvo įdiegta dujinio apšvietimo sistema.

Kompozitoriaus Giuseppe Verdi (1813-1901) pavardė dažniausiai siejama su „La Scala“ istorija. 1842 m. parodytas „Nabukas“ tapo pirmu triuškinančiu triumfu Verdi karjeroje, be to, Italijoje „Nabukas“ sukėlė tikrą patriotizmo bangą, o kartu išpopuliarino „didžiąją itališkąją“ operą ir susiejo šį žanrą su „La Scala“ vardu. Ir dabar „Nabukui“ muziejuje skirta nemažai eksponatų, čia galima pamatyti ir šio legendinio spektaklio kostiumus.

Itin svarbiu įvykiu tapo 1906 m. Richardo Strausso operos „Salomėja“ premjera - šis skandalingas veikalas atvėrė duris užsienio kompozitoriams, taip pat ženklino didžiulius pokyčius teatro repertuare naujausių muzikos pasaulio tendencijų link. Kelerius metus publika turėjo progą gėrėtis Igorio Stravinskio, Claude Debussy, kitų kūrėjų darbais.

1921 m. ložių nuosavybės teisės buvo perleistas Milano miesto tarybai - tai buvo būtina turint omenyje po Pirmojo pasaulinio karo kilusią ekonominę krizę. „La Scala“ pradėjo kontroliuoti valstybė, o tai garantavo kasmetinę finansinę paramą. Dėl to buvo atlikti svarbūs scenos didinimo darbai, galutinai atnaujintos techninės sistemos.

Per Antrąjį pasaulinį karą, 1943 m., „La Scala“ smarkiai nukentėjo per bombardavimą ir buvo uždaryta, tačiau duris atvėrė jau 1946 m. Prasidėjo savotiškas aukso amžius, kuris buvo itin reikšmingas ne tik šio teatro, bet ir viso muzikinio pasaulio istorijai. Bėgant metams „La Scala“ repertuaras vis turtėjo, greta klasikos publika pamatė ir modernius pastatymus.

2002-2004 m. „La Scala“ buvo renovuojama. 61 milijoną eurų (apie 79 milijonus dolerių) kainavusios renovacijos metu salės kėdės buvo sumontuoti monitoriai su elektronine libreto sistema, leidžiančia žiūrovui stebėti veiksmą ir originalo, ir anglų kalbomis. Iš pradžių buvo baimintis, kad restauravimas gali sunaikinti tam tikras istorines teatro architektūros detales, bet taip neatsitiko. Solistai džiaugėsi pagerėjusia akustika, o pertvarkyta scena ir užkulisių sistema leido naudoti daugiau scenografijos elementų, sudarytos puikios techninės sąlygos dar aukštesnės kokybės spektakliams.

Į šurmuliuojančias Milano gatves iš šio muziejaus išeini išties pakylėtas. Maloniai nuteikia ir tai, kad „La Scala“ parduotuvėje parduojamas paslaugiai atneša ir porą diskų su mūsų žvaigždės Violetos Urmanos įrašais. □

Muziejuje saugoma daug šlovingą praeitį liudijančių eksponatų

IN MEMORIAM ROMUALDAS GRANAUSKAS

(1939 04 18 – 2014 10 28)

Spalio 28 dieną mirė viena didžiausių šiuolaikinių lietuvių rašytojų Romualdas Granauskas. Nepamirštamą, į literatūros aukso fondą įėjusių kūrinių – „Jaučio aukojimo“, „Gyvenimo po klevu“, „Duonos valgytojų“ – autorius. Žodžio meistras, kūrybos genijus. Rašė net sunkios ligos užkluptas: per pastaruosius metus pasirodė brandūs kūriniai „Trys vienatvės“, „Šventųjų gyvenimai“, „Kai reikės nebebūti“. Ką tik išleistas „Trečias gyvenimas“, įtrauktas į Metų knygų penketuką.

Kaip nesinori apie Romualdą Granauską šnekėti būtuojau laiku!.. O tuo labiau – šnekėti iškilmingai, su pompastika, kuri jam taip netinka. Nors visa šita pompastika būtų gryna tiesa: didis rašytojas, prozos milžinas, virtuozas. Išėjus jam, praeitin pasitraukė visa epocha ir gal kažkas dar daugiau – kažkas iš to laiko, kurį įkūnija „Jaučio aukojimas“ ir „Gyvenimas po klevu“: genties troškimas gyventi ramiai ir teisingai, prigimtinis kilnumo suvokimas, garbės ir savigarbos svarba.

Banalu būtų kalbėti apie Romualdą Granauską kaip apie žodžio meistrą – jis juk buvo ir žodžio karys, vienas iš tų, kuriems žodis švietė spindinčiu kardo ašmeniu. Mažai tėra rašytojų, kurių knygose taip švariai skambėtų patriotinių žodžių natos: Tėvynė, tauta, Lietuva. Mažai kas yra taip jaudinančiai ir stipriai parašęs apie sunkiausius tautai metus: pokario metus, ištrėmimus, sovietmečio visuomenės formavimąsi ir vertybių transformaciją.

Romualdui Granauskui buvo duota ne tik negailėstinga kalbinė klausia, kuri priešinasi bet kokiam „falšyvam“ skambėjimui, bet ir sąžinė, aiškios vertybės ir kario drąsa. Stovėti savo poste iki galo. Pasakyti viską, kas ašmens sidabru švytėtų amorfiškos nebūties tamsoje. Jis tai ir padarė. Tvirtai ir garbingai, kaip tikras senosios lietuvių žemės karžygs.

Renata Šerelytė

ROMUALDAS GRANAUSKAS

Laimingiausioji vasara

Ištrauka iš knygos „Trečias gyvenimas“

Tai buvo laimingiausioji mano vasara. Gal ir kitos buvo laimingos, bet aš jų nebeatsimenu. O šitoji man tada buvo padaryta iš labai mėlyno dangaus, skaidriausio vandens Aiškūne, juodų vėžių pakrausėse ir apširusių bibliotekos knygų. Nuo knygų prasidėjo mano gyvenimas, jomis, reikia manyti, ir baigsis. Negaliu sakyti, kad esu knygų žmogus, nors kiti gyvena knygose, sapnuoja kaip knygose, kalba kaip knygose. Buvau upelio žmogus, miškelio žmogus, žvyrių, dar esu buvęs grybų ir žuvų, o paukščių – ne, nors galvą užvertęs galėdavau ilgai žiūrėti, kaip kregždės šaudo virš žalio kiemo. Dar esu buvęs savo pajuodusio smuikelio žmogus, dvejus metus – pirmadelės karvelės Būkos, kurios ilgėjau net kariuomenėje. Bet tai buvo vėliau, daug vėliau, o tą laimingąją savo vasarą aš tebuva mažas, pajuodęs, alkanas vaikas su knygų pundeliu po pažasčia.

Kaimo pradinę baigiau per dvejus metus ir nebežinojau, ką toliau daryti. Kaip ją baigiau, kaip joje mokiausi, tik miglėlelė belikusi. Lyg nė mokėsis nebūčiau. Bet žiūrėdamas į vasaros kregždes, jau buvau bepradedęs svajoti, kaip rudenį vaikščiosiu žvyrkeliu į Mosėdį, ten bus daug knygų, daug vaikų, daug naujų mokytojų, o ne tik šie du. Čia mokytoja visą pamoką mezga ir mezga, o jos vyras niauriai žiūri pro langą ir vis barbena pirštais į stalą...

Artėjo ruduo, kregždės išskrido, už klėties pradėjo sirpti slyvos: tos mažosios, labai tamsiai mėlynos ir dar mėlyniau rūgščios. Sugalvojau: rugsėjo pirmosios rytą prisiskinsiu jų pilnas kišenes, naujojoje mokykloje padalinsiu klasės vaikams, kad su manimi draugautų. Bet patėvis pasakė:

– Niekur tu šią žiemą neisi. Pirmiau šiek tiek paauk. Nusineš varna nuo vieškeliu.

O kaip aš paaugsiu, jei esu amžinai alkanas? Vakarieni visuomet tik putra – vanduo, į kurį įblęsta saują ruginių miltų. Naktį negali nieko kito pasapnuoti, tik duonos kvapą, – sako, niekas kvapų nesapnuoja, aš sapnuodavau.

Patėvis iš arklio ašutų buvo nusivijęs lydekinės meškerės valą. Ir mane išmokė. Plūdė – iš pušies žievės, didelė

ir ruda, dvigubas kablys sulenktas iš kietos plieninės vielos. Kotą išsikirto lazdyno krūme, peiliu nuskuto žievę, tik pačioje galūnėje paliko neskustą dėl tvirtumo. Mano meškerėlė buvo trumpesnė, plūdė – kaip nykščio galas, o kabliukas sulenktas iš žiogelio. Aš visuomet turėjau sugauti patėviui pirmąją žuvelę, o jis, pamovęs ant savo dvigubo kablio, per karklyno viršų ją tyliai nuleisdavo į sietuvą...

Lydekas motina kepdavo. Nuo jų greitai užaugtum, jei galėtum visas suvalgyti vienas. Tačiau turi laukti ir laukti. Suaugusieji nebeprisimena, kaip patys laukė ir kaip negalėjo sulaukti, kol užaugo.

Aš sugalvojau, kaip užaugti greičiau. Reikia vienam pačiam prisigaudyti daug žuvies, slapta išsikepti ant laužo žvyrjose – ir valgyti, valgyti užsimerkus, kol pajusiu, kad jau augu. Dar reikia pasiimti druskos, degtukų ir peilį pasmailinti pagaliui, ant kurio pamovęs aš tą žuvį kėpsiu. Tik nesugalvojau, kaip jos tiek daug prisigaudyti.

Šauklių kaimo žemė derlinga, bet labai akmenuota. Žmonės metų metais velka, veža tuos akmenis ir krauna į ilgiausias kūlines, o kitą pavasarį – ir vėl jie pilkuoja dirvose, vėl besą iškišę savo pakaušius, šokindami į viršų plūgus, dalgius ir akėčias. Bet prie tų kūlinių anksčiausiai išsirpsta žemuogės. Pasiėmęs sulankstyta aliuminį puodelį, aš pirmasis iš kaimo vaikų ten ir budėdavau. Vos parausta uogos šonas – jau ir mano burnoje, į puodelį nelabai kuri įkrenta. Privalgyti neprivalgysi, bet patį didįjį alkį apiraminti galima. Motina ir nesitikėdavo tų mano uogų, jų niekaip nepavykdavo parnešti namo.

Prie kūlinės atsitūpęs, aš ir žiūrėjau plyšyje granatą. Kas ją ten įkišo – nežinau, bet ją radau aš, ir dabar ji – mano! Noriu – sprogdinu, noriu šiaip pasislėpęs ritinėju!..

Tai buvo ne ta baisioji, skeveldrinė, kuri visa rantuota, o kita, ne tokia bauginanti, panaši į nedidelę konservų skardinę, net visai jauki ir patogi laikyti saujoj. Buvo ir žiedas, ir sprogdiklis, o ką toliau daryti, mes, kaimo vaikai, jau visi žinojom. Įstačiau granatą į puodelį, paro-

viau žolės, apkamšiau iš šonų ir dar ant viršaus užmurdžiau, kad nebarškėtų, kai tekinas bėgsiu namo. Kol bėgau, prisiminiau patėvio pasakojimą, kad per karą rusų kareiviai granatomis sprogdino Bartuvoje žuvis. Vieną buvo įmetę ir į Kaubrienės vištininką, paskui pusę dienos virš kaimo sklاندė dulkių, pūzrų debesis ir raibos vištų plunksnos. Dabar ir aš turėsiu žuvies! Neduosiu niekam! Jiems nereikia augti, o man reikia, nes esu per mažas ir negaliu eiti į Mosėdžio mokyklą.

Atgurgėjęs nuo Šauklių ganyklų, nuo Nerpuolės pelkių, Aiškūnas pro pat mūsų trobos galą jau teka ramus, tik labai vingiuotas. Troba ne mūsų, o Mosteikos, juos išvežė į Sibirą, aš jų niekada nemačiau, bet kol mes čia gyvenam, kaimynai bent neišplėš grindų ir neišlups langų. Kiek paėjus, toliau yra akmenuota brasta ir lieptas su perlaužtu turėklu, o už jos – karklais, laukiniais serbentais, vingiorykštėmis užvirtę upelio vingiai. Ten nepasimaudysi, ten šaltas vanduo, ten vėžių karalystė. Maudytis galima tik trijose sietuvose, kurios taip ir eina viena po kitos: Mosteikinė, Juodeikinė ir Anužinė. Ta – pati giliausia, joje galima plukdyti arklius. Per kurio žemę teka Aiškūnas – to vardu ir sietuva. Nebėra kaimo Mosteikos, nebėra jokio Juodeikos, likę tik jų sietuvos. Anužinė yra, bet ji našlė, jokių arklių neplukdo, plukdo kiti. Mačiau, kaip plukdė abu savo arklius Valužis, o Eidiejus – tą savo vieną, tik užmiršau jo vardą. Gražus arklys, garsiai prunkstė plukdomas.

Visose trijose sietuvose yra daug žuvų. Vidurdienį, per patį karštį, didelės būrys kuojų snaudamos kaitinasi paviršiuje, ir tai viena, tai kita vis pasiverčia ant šono. Kodėl jos sublyksi kaip auksas, jei pačios yra sidabrinės?

Granatos nesinešiau namo. Paslėpiau paupy serbento krūme, o pats parėjau mojuodamas tuščiu puodeliu. Motinai pasakiau, kad dar nesirpsta tos žemuogės, o gal kiti vaikai bus nurinkę.

Aš jau supratau, kad nėra paprastas tas dalykas, kuriam ruošiuosi. Nebus taip, kad atsistosi ant sietuvos kranto, ištrauksi žiedą, pliumptelsi granatą į vandenį, o paskui tik susirinksi žuvis į krepšį ir patrauksi į žvyrjias kepti. Pirmų pirmiausia – tai didelis pavojus, aš tą supratau, ir jau vien tas supratimas saldžiai virpino širdį, kelias naktis ilgai neleisdamos užmigti. Kai prabusdavau „ant viedro“, stovėdavau tamsoje, išpūtęs pilvą, klausydamasis čiurlenimo, ir pajusdavau ne palengvėjimą, o vėl tą patį sal-

dų pavojaus kirbinimą. Motina sakė, kad pasidariau išsiblaškęs: pasiūstas vienur – nueinu kitur, o valgydamas įsistebeiliju į langą ir sėdžiu su atvėpusia putruota lūpa. Sako, didelis pavojus – saldus. To nežinojau tada, nežinau ir dabar. Matyt, saldus, jei sako.

Geras žiupsnis druskos, susuktas į popiergalį, jau guli mano švarkelio kišenėje, degtukai taip pat, peilį paimsiu išeidamas, o senas krepšys, pamautas kieme ant tvoros, tartum šypsosi kiauru dugnu į viršų, bet aš jam tą šypseną užkimšiu paupy pasilaužytomis vingiorykštėmis. Čia svarbu yra nutaikyti laiką. Dabar vasaros vidurys, pats jos karštumas, ir popiet kaimo žmonės eina nusnauti pokaičio. Eina ir motina su patėviu, bet ne visuomet. Kai tik jie užsnūs, aš peilį pakapt nuo stalo, krepšį capt nuo tvoros ir – tekinas prie upės. Granata laukia manęs serbento krūme. Kelis kartusėjau tikrinti, ar tebėra, tuo pačiuėjimu apžiūrėdamas visas tris sietuvas. Mosteikinė nelabai gili, šitas krantas lėkštas, tik anas status ir su giliai išgraužta pakrausė, todėl ir negerai, kad pakrausė anoje pusėje. Man reikia, kad būtų šioje. Anužinė – per gili, kaip aš paskui susirinksiu žuvis į krepšį, kad plaukti dar nemoku? (Išmokys mane kaimo pusvaikiai tikrai kitą vasarą.) Todėl pati tinkamiausia man bus Juodeikinė. Šioje pusėje, vienoje vietoje, yra šioks toks skardelis, ant jo atsistojęs ir ištrauksiu žiedą, įmesiu granatą, o pats bėgsiu tolyn ir krisiu ant pilvo į žolę prie tokių nedidelių alksniukų. Po sprogdimo jau bus galima eiti artyn ir žiūrėti, ar daug žuvų iškilo pilvais į viršų.

Bet viskas išėjo ne visai taip, kaip buvau suplanavęs ir numatęs. Jau stovėjau ant to Juodeikinės skardelio, jau kairės rankos smilių buvau įkišęs į žiedą, jau liko tik trūktelti ir sviesti... Man pradėjo taip drebėti kojos, kad vos nenugriuvau čia pat ant žemės. Užsimerkiau ir taip kurį laiką stovėjau, mintyse sakydamas toms kojoms: „Kuo jūs bijot, kai aš pats visai nebijau?“ Nuo tų žodžių jos tartum aprimo, o aš trūktelėjau žiedą, iškėliau ranką su granata aukštyn, ir... dabar reikėjo mesti ją į vandenį, į pat sietuvos vidurį. Bet ranka nepajudėjo, taip ir liko iškelta, lyg būtų staiga paralyžiuota. „Mesk!.. Mesk!..“ – šaukiau sau iš visų jėgų, nors nebegalėjau pakrutinti net lūpų. Tik atsileido kumščio pirštai, ir granata nukrito man prie pat kojos. Žiūrėjau į ją žinodamas, kad tuoj pat sprogs. Bet mano koja besanti drąsesnė už ranką, ji spyrė į tą granatą, ir aš mačiau, kaip ji ritasi nuo skardelio į vandenį. Ar įkrito – nebemačiau, nes ir pats kritau ant žemės. Dar norėjau užsispausti delnais ausis, bet nebespėjau. Man pasirodė, kad granata sprogo po pat mano pilvu, giliau, žemėje. Nieko daugiau nebemačiau ir nebegirdėjau, tiktai neperstojantį spengimą ausyse. Kai šiek tiek atsitokėjau – vis dėlto besąs kažkaip nušliaužęs iki tų alksniukų...

Kai pavakary, ilgokai pagulėjęs ant žolės, linkstančiomis kojomis parsivilkau namo, patėvis tuoj pat paklausė:

– Kas ten paupy sprogo?

– Nežinau.

– Kur tu žinosi!.. – įsikišo motina. – Ar tik ir pats nebuvai prilindęs?

– Nebuvau...

Iki tol nežinojau, kad jau moku meluoti. Ir dar žiūrėdamas į akis. Bet vasara vis tiek buvo gera, nors truputį ir gėdinga.

Per vaikus sužinojau, kad kitame kaimo gale, išvežtųjų Vyšniauskų troboje, atidarė biblioteką. Vienas pirmųjų ten ir prisistačiau. Buvo labai nedrąsu, buvo taip nedrąsu, kad kelis kartus praėjau pro abu jos langus, žiūrindamas čia pat į kelią. Praeinu ir vėl sugrįžtu, praeinu ir vėl sugrįžtu. Net savo mažą atspindį žiūrėjau stikluose. Bet viduje buvo knygos, kurias galėsiu skaityti, nes juk visą žiemą neisiu

Nukelta į 7 psl.

Atkelta iš 6 psl.

į mokyklą.

Biblioteka buvo tuščia, saulėta ir dulkėta. Prie lango, virš stalo, kyšojo didelė kupeta juodų plaukų, tokių juodų ir garbanotų, kokių dar nebuvau matęs. Ir du dideli papai, aptempti languota palaidinukės medžiaga, gulėjo ant stalo priekyje. Tik paskiausiai pamačiau jaunuos merginos veidą.

– O!.. – pasakė tas veidas. – Atėjai knygu?.. Dar visai nedaug teatvėžė, o vaikiškų neturiu nė vienos.

– Aš nenoriu vaikiškų.

– O!.. – vėl pasakė veidas. – Eik ir pasirink kokią plonesnę.

Plonesnių irgi nenorėjau, visos knygos turėtų būti storos, kad galėtum ilgai skaityti ir skaityti.

Pirmą kartą besidaužančia širdimi atsistojau prie knygu lentynos. Ta viena lentyna čia ir tebuvo, aplink ją liko dar daug kambario.

Išsirincau tris neplonas.

– O!.. – pasakė veidas. – Tu tiek neperskaitysi.

– Perskaitysiu!

– Bet nieko nesuprasi.

– Suprasiu!

– O! – ir vėl pasakė veidas. – Tada imk. Tik neištepliok ir neišplėšyk lapų.

– Neišplėšysiu.

(Čia rašau „veidas“, nors jo kaip tik ir neįsidėmėjau.)

Kai aš, laimingas laimingiausias, tas tris knygas parsinešiau namo, patėvis tuoj pat ištiesė į jas ranką:

– Duok šen!..

Pavartė, pasklaidė, vėl sudėjo atgal į krūvelę:

– Tik neparnešk čia kokių komunistiškų!..

Aš ir negalėjau žinoti, kokios komunistiškos, o kokios ne, bet šitos aiškiai nebuvo tokios. Vienoje juodu rašalu buvo parašyta: „Mylimai Jadvygai gimimo dienos proga. Tėvelis. 1934 m. gegužės mėn. 20 d. Salantai.“ Kitoje toks kaip antspaudas, tik ne apvalus, o pailgesnis: „Kretingos gimnazija“. Trečioje – „Nr. 123“. Ir apačioje pabraukta. Pamažu pradėjau suprasti, kodėl jos ne komunistiškos. Komunistiškos bus naujos, naujų geriau neimti. Gal kokią vieną, na, gal dvi, tiktai neparodyti patėviui, skaityti aplenkus laikraščiu, kad jis nepastebėtų naujumo ir vėl nepareikalautų: „Duok šen!..“ Jau įsitaisiau prie lango, jau atsiverčiau pirmąjį puslapį, jau tuoj pradėsiu skaityti, kai vėl išgirdau patėvio balsą:

– O kas ten tas knygas išduoda?

Aš nemokėjau pasakyti, nežinojau pavardės nė vardo:

– Tokia... su dideliais plaukais ir papais... Paaškinio motina:

– Bernienė sakė, kad atsikėlė iš Salantų tokia jauna komsomolka žydelkėlė.

– O iš kur Salantuose beatsirado gyva žydelkėlė?

– Nežinau, gal žmonės per karą išslapstė... Patėvis paniuro kaip debesis:

– Varys čia dabar komunistų propagandą!.. Ir viena balta akim dėbtelėjo mano pusėn:

– Ar tik nereikės tau uždrausti ten landžioti?..

Apšalau, sustingau, sėdėjau prie lango tykesnis už pelę. Bet daugiau nieko nesakė, išėjo į kiemą.

Tas tris knygas skaičiau visą savaitę. Nuo ryto iki vakaro. Užmiršau Aiškūną, užmiršau visas tris sietuvas, net kūlinės žemuogių nė karto neprisiminiau. Aš čia nebegyvenau, aš čia nebebuvau, tartum išskridau iš savo kiemo kaip paukštis.

Romualdas Granauskas. Trečias gyvenimas. – Vilnius, Rašytojų sąjungos leidykla, 2014

Didieji išbandymai (3)

Ištrauka iš rašomos knygos

Astrida Petraitytė

Pabaiga. Pradžia 2014 m. spalio 18 d. „Kultūroje“

Ir dienom atsiguldavo sukryžiavęs rankas ant krūtinės – mafijozas net sušukdavo: negulėk kaip nabašnikas! Susivokdavo, kad beveik taip ir yra – miręs, tarsi miręs. Bet jausmai, užuot apmirę, virpėjo lyg įtempta styga – toji viena, skaudžioji... Juk tie, kurių dabar ilgisi, link kurių veržiasi, liko jo apvogti – nemylėti taip ir tiek, kiek dabar jam tą meilę skauda... O, jei galėtų tik tiek sau pasakyti: dabar prarado! Bet juk – taip aiškiai matė, žvelgdamas atgalios – jis iš savo brangiųjų visą laiką atiminėjo neduodamas, duodamas nepakankamai – meilės, globos, rūpesčio... O, kaip jis mylėtų! Toji meilė dabar, regis, sklido iš jo, toli gražu nesusikoncentruodama tik į artimuosius – visas pasaulis, visi žmonės, geri ir blogi, kiekvienas niekingas padarėlis šaukėsi jo meilės, ir jis galėjo ją duoti, buvo jos sklidinai.

Tai buvo gal giliausios mano sielos gelmės – o gal viršūnė. Tada suvokiau visu savimi – pragaras yra nemeilė. Dabar tų jausmų belikę atšėšeliai.

Sekmadieniais „pats sau“ atlaikydavo mišias. Kameros draugas iš duonos nulipdė rožančių. Gražioji Tėvo nosinė labai pasitarnavo – ja uždengta plati nuolaidi palangė tapdavo altoriumi. Pasigirdus Katedros varpams – dvylikta – mintyse dalyvaudavo šv. Mišiose.

Gyvenime niekad nesu tiek poteriavęs, kiek kalėjime. Kitaip nebūčiau atlaikęs. Neįsivaizduoju, kaip atlaiko netikintys.

Bet susigėdęs gavo prisipažinti neprisimenąs Švento Rašto. Po nedidelį epizodėlį, Jėzaus ištarmės fragmentėli emė traukti iš svietiško laužo prigriozdintos sąmonės. Netikėtai pasitarnavo Hegelio raštai, aptikti kalėjimo bibliotekoje. Iš rusiškojo leidinio jis lasiojo šio vokiečių filosofo knygos „Filosofija religii“ išnašose gausiai pabertas Naujojo Testamento citatas – kone visą gebėjo ir atkurti. Litanią pats sau susirašė – net pasidžiaugė pasiekęs joje religinį gelmingumą ir suteikęs poetinę formą – deja, jos neišsaugojo, kaip ir pasiryžimo ranka persirašyti Naująjį Testamentą, kai grįš į laisvę.

Kai dars kart pasikeitė jo kameros kaimynas ir buvo įkeltas mokslingas kyšininkas, Pedagoginio instituto dėstytojas, Algirdui buvo proga pamatyti liūdną palūžėlio atvejį. Pirminį šoką – privalomą kiekvienam, čion išviestam (kurį kgb'išnikai stengiasi išnaudoti prisipažinimui išgauti) – naujokas patyrė labai tragiška forma, nelaimėlis buvo beviltiškai sugniuždytas. Žodžio neprataria, šaukšto į burną nepaima, o ką jau norėt, kad jis savo eilės kamerą valyt laikytųsi... Algirdas tūpčiojo apie jį lyg auklė apie mažą vaiką – kalbindamas, valgydindamas, plaudamas už jį grindis... Labai lėtai anas pradėjo atsigaivėti, bet tuoj ir pradingo iš kameros.

Ši kaimynų kaita Algirdui suteikė dar vieno žvilgsnio į save galimybę – skaudų savo pažeidžiamumo suvokimą: jis gi nepakelia vienvėsi! To apie save nežinojo, juk visą gyvenimą buvo kitų apsuptyje. O tas pora ar trejetą dienų, kai kaimyną išvesdavo, jis likdavo vienas, užvaldydavo toks nerimas, kad atrodė – nebeįstvers, jau ir nevalingai su savimi šnekėtis imdavo... Bet tvardėsi iš paskutiniųjų, negalėjo tiems maitvanagiams parodyti šios savo silpnybės... Gal tie vienvėsi tarpai buvo jų sąmoningas eksperimentas – ar pakelsi... Bet kaip atlėgdavo, kai vėl kameroje atsirasdavo žmogus, tegul ir nenaudėlis! Kaip išprasmindavo buvimas čia – kai gali ne tik žodžiu persimesti, bet ir savo globojantį dėmesį sutelkti į šalia esantį žmogų – kas, koks jis bebuvęs. (Vėliau stebėsis Juozo Urbšio prisipažinimu, kaip jam tikusi vienvėsi – galėjęs mąstyti, rašyti...)

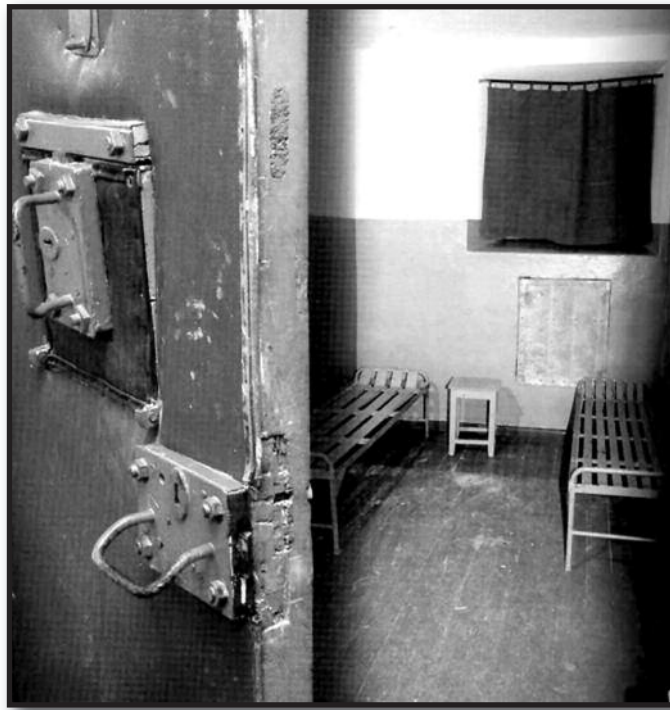
Kaskart iškvietas pas tardytoją Algirdas ant jų stalo

pūpsančių penkių savo bylos tomų negali nematyti. Taigi įkalčiai surinkti, telieka laukti teismo, viliantis, kad jo „nuskaltimai“ nebus kvalifikuoti kaip sunkiausi.

Ir štai jau toks – „išaiškintas“, tik teismo belaukiantis Algirdas dars kart iškviečiamas į tardytojo kabinetą. Kaip visad ir koridoriais einant, ir į kabinetą pakliuvus – rankos už nugaros! O kabinete toks dar nematytas džentelmenas, koją ant kojos užmetęs. Kaliniui krito į akis batai – brangūs, geros odos, blizgantys... O senasis tardytojas Pilelis pristato: čia tavo advokatas – Šadreika. „Palaukit, kaip tai mano advokatas? – išpučia akis Algirdas, naivuolių suvaidindamas. – advokatą juk renkasi teisiamieji.“ Tardytojas tik ranka numoja – koks čia rinkimasis, šis advokatas tavo ir baigta. „Ačiū, man dviejų prokurorų nereikia“, – atšauka užsispyrėlis, ne veltui kauniškių disidentų mokyklą praėjęs, juk tokią formuluoatę iš mokytojo Povilo Butkevičiaus ir buvo girdėjęs: dviejų prokurorų neimk. Dar mėgina jį protint drg. Pilelis, bet Patackas nesileidžia į kalbas – tad teliko jį vėl kameron parvesti.

Tokia praktika buvo saugumo teismuos... Lietuvoje buvo gal trys, gal daugiau advokatų, kuriuos KGB paskirdavo disidentų byloms. Žinomos dvi pavardės – bent aš žinau. Buvo Šadreika, buvo toks K..daba, berods Petras ir dar vienas ar pora. Tiems KGB advokatams vieninteliams leido dalyvauti politinėse bylose... Pavyzdžiui, tas Šadreika buvo kunigo Matulevičiaus byloje (toks senukas suvargęs, iš Sibiro grįžęs buvo nuteistas, ir antrą kartą lagerio gavo) „gynėjas“. O koks jų advokatavimas? Du dalykus jie turėjo atlikti – iš tavęs išlupti kokios nors informacijos, kurios tu nepasakei tardytojams ir kartu raginti prisipažinti. Viskas, dvi funkcijos – aš tai žinojau.

(Likimas sumanys papokštauti, ir šis „džentelmeniškasis“ advokatas Šadreika dar pasirodys Algirdo gyvenime kaip „bendražygis“ Aukščiausioj Taryboj, Lietuvos Nperiklausomybę paskelbusioj... Bet pirma – vos išėjęs iš KGB rūsių – patirs, kad tėvas, dėl sūnaus didžiai pergyvenęs,

KGB kalėjimo kamera

naiviai iš prieškarinio laikų įsivaizdavęs, kas yra advokatas, nuskubėjo šiam teisininkui už būsimas paslaugas įteikti honoraro – iš savo 70 rublių pensijos sutaupytus 300... Kai Algirdas prisakė nueiti ir atsiimti pinigų, 80-metis Patackas, prieškarinio Vytauto Didžiojo Universiteto teisės fakulteto absolventas, Mykolo Riomerio asistentas iš to „džentelmeno“ gaus patirti patyčias-advokatas Šadreika su panieka numes pinigų ant grindų. Algirdas žinojo - gal ir atleis Šadreikai jo „advokatavimus“, bet pasityčiojimo iš seno žmogaus, jo Tėvo – ne.)

Algirdui taip besikaupiant teismo farsui, keleriems kalėjimo metams, staiga jam buvo pranešta: paleidžiamas. Kaip tai gali būti, kodėl? – nesuvokė. Juk jis laukia teismo ir nuosprendžio! Jokios žinios iš išorinio pasaulio jį nepasiekdavo, tad negalėjo žinoti prieš kurį laiką išėjus SSSR Aukščiausios Tarybos potvarkiui dėl daugelio politinių kalinių paleidimo. (Ne visų – pavyzdžiui, LKB kronikos redaktorius kunigas Sigitas Tamkevičius dar negreit išėjo laisvėn.) Tardytojai išsikvietę, pasidėję ant stalo penkis Algirdo Patacko bylos tomus, mygė: parašyk kad gailiesi. Ne, jis negali gailėtis, nes jo kovota už tikėjimą, už vaikus bažnyčiose, o tikėjimo jis negali išsižadėti... Ką pasirodęs laisvėje jis pasakys saviškiams? Juk iš šio KGB kalėjimo-izoliatoriaus kelio į laisvę nėra – zekų legendos pasakojimo tik apie suparalyžuotą jūreivį-kontrabandininką, kuris su lova buvo išleistas iš čia į laisvę.

Šioje nežinioje sėdėti buvo sunkiau nei kalėti paskirtąjį terminą. Bet štai: iš laikraščio skiautės, rastos tualete, sužinojo, kad iš tremties Nižnij Novgorode lyg ir paleistas Sacharovas. Galiausiai ir pro jo įtarimų saugiklius išsižiebė – kažkas pasikeitė už šių sienų. Algirdas susikrovė savo mantelę – kalėjimo durys jam atsivėrė.

Buvo 1987-ieji. □

Kultūros kronika

Didžiausias Lietuvoje rengiamas šiuolaikinės muzikos festivalis „Gaida“ šiemet vyks 24 kartą. Spalio 24–lapkričio 9 dienomis publika kviečiama ateiti į dvylika išskirtinių renginių – koncertų, spektaklių, audiovizualinių ir elektroninės muzikos projektų įvairiose Vilniaus erdvėse. „Gaidos“ publikos laukia ir trys susitikimai su neeilinėmis asmenybėmis – P. Glassu, H. Kulenty ir H. Goebbelsu. Pripažintas kaip vienas svarbiausių šiuolaikinės muzikos forumų ne tik Baltijos kraštuose, bet ir Vidurio bei Rytų Europoje, festivalis „Gaida“ šiemet ragina: GO – nesėdėkite namuose ir eikite į neeilinius koncertus! „G“ nurodo į kompozitorius, kurių pavardes pradeda ši raidė: Philipą Glassą (JAV), Heinerį Geobbselą (Vokietija), Gerard'ą Grisey (Prancūzija), Michaelą Gordoną (JAV), Osvaldo Golijovą (Argentina), Stefano Gervasoni (Italija), Vinko Globokarą (Slovėnija), Karelą Goeyvaertsą (Belgija), Sofiją Gubaiduliną (Rusija, Vokietija), Ugnę Giedraitę (Lietuva), kurių kūriniai skambės specialiai atrinkti festivaliui.

Š.m. spalio 17 dieną Paryžiaus miesto centre esančioje Eglise Americaine įvyko Birutės Vainiūnaitės fortepijoninės muzikos koncertas. Gausiai susirinkusi prancūziška bei tarptautinė publika neslėpė susižavėjimo Lietuvos pianistės virtuozišku skambinimu bei parinkta įdomia muzikine programa. Koncerto metu skambėjo Lietuvos kompozitorių J. Gruodžio, S. Vainiūno bei užsienio autorių F. Šuberto, S. Prokofjevo bei K. Debussy kūriniai. Žymi lietuvių pianistė Birutė Vainiūnaitė 1970 m. baigė Lietuvos muzikos ir teatro akademiją (prof. M. Azizbekovas kl.). 1970-1972 m. stažavo Maskvos P. Čaikovskio konservatorijos aspirantūroje (prof. J. Milšteino kl.), 1975-1976 m. - Paryžiaus Nacionalinėje konservatorijoje pas prof. V. Perlemuterą. Nuo 1970 m. Birutė Vainiūnaitė dėsto Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje, profesorė.

Š.m. spalio 16 dieną Lietuvos ambasadoje Prancūzijoje surengtas susitikimas su istoriku, Vytauto Didžiojo universiteto profesoriumi, ke-liolikos publicistikos ir istorijos knygų autoriumi prof. Egidijumi Aleksandravičiumi, jo knygos „Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija“ pristatymas bei diskusija apie lietuvių emigraciją. Prof. E. Aleksandravičiaus 2013 m. išleista knyga „Lietuvių pasaulio istorija. Karklo diegas“ - tai pirmoji visuotinė visaapimanti lietuvių emigracijos istorija. Autorius, pasitelkdamas moksliskai pagrįstus faktus, įvairialypius istorijos ir literatūros šaltinius, nagrinėja lietuvių tautos migraciją nuo seniausių laikų iki mūsų dienų. Susitikimo metu taip pat buvo demonstruojama videomenininko Henriko Gulbino dokumentinė medžiaga apie lietuvių bendruomenės Prancūzijoje iškilias kultūros asmenybes bei istorinė filmuota medžiaga apie aktyvią lietuvių bendruomenės veiklą siekiant atgauti Lietuvos nepriklausomybę. Vakaro svečiai pamatė 1989-1991 metais Prancūzijoje filmuotą vaizdo medžiagą, pristatančią dailininkų Vytauto Kasiulio, Antano Mončio, Prano Gailiaus, Žibunto Mikšio, Lietuvos ambasadorės UNESCO Ugnės Karvelis ir kitų kultūros asmenybių gyvenimo ir kūrybos akimirkas.

Lietuvos liaudies kultūros centras išleido 25 pašto atvirukų rinkinį „Lietuvos tautinis kostiumas“, pristatantį visų Lietuvos etnografinių regionų žieminių ir vasarinių kostiumų kolekciją. Rinkinys parodo, kokie gražūs, puošnūs, originalūs mūsų tautiniai drabužiai – galima pasigrožėti visa įvairove siuvinėtų ir nériniuotų prijuosčių, balto lino drobulių, išilgadryžių, languotų sijonų, spindinčio šilko liemenių, raštuotų juostų, dzūkų sermėgų, suvalkiečių surdutų, susipažinti su gausybe moterų ir vyrų galvos apdangalų: sudėtingai rišamais aukštaičių nuometais, lengvais dzūkių nuometėliais, siuvinėtais klaipeidiškių moterų kykais bei delmonais, vainikėliais, skrybėlėmis, auksu tviskančiais merginų galionais, puošniomis karūnomis ir kt. Kostiumų aprašymai – lietuvių ir anglų kalbomis. Fotografas – Artūras Moisiejenko.

Lapkričio 13 - gruodžio 9 dienomis Londono galerijoje UNIT 24 vyks tarptautinė paroda „State of Origin“, kurioje bus pristatomi menininkės Kristinos Sereikaitės fotografijos darbai. Kristina Sereikaitė pristatys seriją „Nekaltybė“ (2009, Lietuva). Ši serija 2012 metais pelnė pagrindinį prizą kategorijoje „Žmogus ir vanduo“ (tarptautinis fotografijos festivalis „Map Toulouse“, Tulūza, Prancūzija). Kristina Sereikaitė (g. 1980) - jaunosios kartos fotomenininkė ir kino operatorė. Parodose aktyviai dalyvauja nuo 2005 metų. Jauna menininkė yra surengusi tryliką personalinių parodų Lietuvoje (Antano Mončio namai-muziejus, VDU menų galerija „101“, KKKC parodų rūmai, Sofa galerija, Vilniaus Fotografijos galerija, Prancūzų kultūros centras ir kt.), Danijoje (Krebsen Gallery, Kopenhaga), Prancūzijoje (Galerie du Colombier, Paryžius; Galerie Stimultania, Strasbūras).

Tamošaičių galerija

Tamošaičių galerija

Atkelta iš 4 psl.

Dabar jau eksponatai yra ir Tamošaičių šeimos archyvo dokumentai – Kanados ministro pirmininko sveikinimas A. Tamošaičiui jo 80-mečio proga bei 2003 m. Lietuvos prezidento apdovanojimas – Vytauto Didžiojo karininko kryžius už nuopelnus Lietuvai.

Negalima nepaminėti, kad „Židinyje“ yra ir 2000 knygų meno leidinių biblioteka, Antano Tamošaičio kaupta visą gyvenimą. Tarp knygų – ir abiems Tamošaičiams skirtos monografijos: 1989 m. Kanadoje buvo išleista Anastazijai skirta knyga, o 2003 m. Vilniuje buvo pristatyta Antano Tamošaičio monografija.

Trumpai priminsime ir pačių menininkų gyvenimo istoriją. Vyresnioji Šiaurės Amerikos lietuvių išeivių karta gerai žino Tamošaičių pavardes. Turėti jų tautinių drabužių komplektą buvo privilegija. Tamošaičiai buvo liaudies tekstilės gaivintojai – Anastazijos tautiniai kostiumai, o Tamošaičio kilimai jau Lietuvoje iki karo buvo tapę prestižiniais, jie atvėrė inteligentų salonų duris. Nė viena tarptautinė paroda neapsiėjo be A. Tamošaičio kilimų. Jų kūrybos viršūne galima laikyti 1937 m. Paryžiaus pasaulinę parodą (be kita ko, A. Tamošaitis buvo parodos rengimo komiteto narys) – A. Tamošaitienės tautiniai drabužiai ir A. Tamošaičio kilimai Paryžiuje buvo įvertinti aukso medaliais. Šį sėkmingą kūrybos kelią nutraukė gresianti antroji sovietinė okupacija. 1943 m. A. Tamošaitienė išvyksta į Austriją studijuoti liaudies meno (iki tol buvo stažavusi Švedijoje), o vyras jai įkandin pradėjo siūsti siuntinius su sukauptais liaudies meno rinkiniais. Artėjant frontui, 1944 m., ir pats A. Tamošaitis pasitraukė į Vakarų. Apsistojo Austrijoje, kur švietėjišką veiklą plėtė toliau. Jie dirbo Freiburge (Vokietija) Vytauto K. Jonyno įsteigtoje dailės ir amatų mokykloje. Vėliau persikėlė į Kanadą. Atvykusi į Monrealį Anastazija YMCA centre įsteigia audimo ir tautinių drabužių studiją. Įsikūrę sodyboje netoli Kingstono.

„Tamošaičiai pasišventė kūrybai – tapė, kūrė ir audė kilimus. Jų sodyboje, išpuostoje lietuvių liaudies motyvais, virė darbas: čia rinkosi Kanados ir JAV lietuviai, nenorintys atitrūkti nuo savo lietuviškų šaknų“, – pasakoja L. Lukoševičienė.

„Židiny“ veikia ne tik kaip galerija, bet ir kaip meno dirbtuvės, kur mokomasi austi, dirbama su vaikais ir suaugusiais, kurie lanko pamokas nuo spalio iki gegužės mėn., kursai baigiami nuaustų darbų paroda (audimo meno moko tekstilininkė Ramutė Raciūtė).

Tamošaičių surinkta liaudies meno kolekcija tyrinėja Vilniaus dailės akademijos ir kitų aukštųjų mokyklų studentai, doktorantai, menotyrininkai ir visi, kas domisi lietuvių liaudies kultūros paveldu. Skatinant tautinio savitumo plėtotę studentų kūryboje, VDA teikiama A. Tamošaičio premijos už liaudies meno tradicijų tąsą modernioje šiuolaikinėje kūryboje. Šiemet ši premija buvo įteikta Dovi-
lei Gudačiauskaitei už tekstilės magistrantūros studijų baigiamąjį darbą „Balta balta diena“.

Viešojo įstaiga Kultūros paveldo akademija kartu su Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerija „Židiny“ 2014 m. įgyvendina projektą „Kapsų regiono moters tautinių drabužių rekonstrukcija“. Galerijoje išausti tautiniai drabužiai pakeis eksponuojamus autentiškus drabužius. (Projektą iš dalies finansuoja Lietuvos kultūros taryba prie LR Kultūros ministerijos.)

A. ir A. Tamošaičių galerija „Židiny“ išsiskiria tuo, kad joje galima ne tik apžiūrėti ekspoziciją, išklausti pasakojimą apie galerijos įkūrėją, pamatyti audžiamą audinį, bet ir pačiam paausti. Galerija dalyvauja „Kultūros naktyje“, kuri vyksta Vilniuje birželio mėn. ir sulaukia daug lankytojų.

A. ir A. Tamošaičių galerijos „Židiny“ durys atviros trečiadieniais-šeštadieniais. □